

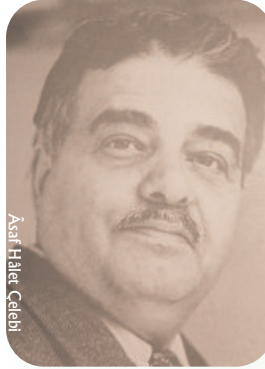
Dünya Çöplüğünden Kaçış: Âsaf Hâlet Çelebi'nin "Kedi" Şiirine Psikanalitik Bir Bakış

CAN ŞEN

Modern Türk şiirinde kendine has imge dünyası ve üslubu ile özel bir yere sahip olan değerli şairimiz Âsaf Hâlet Çelebi'nin ruh hâlinin aksettiği bir şiir olan "Kedi" şiirini şairimizin psikolojisini biraz daha aydınlatacağı düşüncesindeyiz.

Kedi

tavan arasına kaçan çocuk
erik ağacından görünen göğü düşünür
akşamın acısı içine çökünce
uyur
benim küçük bir kedim vardı
ahmak bir ayak ezdi
benim en güzel çocukluğumu
ahmak bir ayak ezdi
ağaçların arasında unutilan çocuk
yapraklarda güneşi görür
ve hareli denizlerde gezdiği günü düşünür
küçük kedim bana sürün

Âsaf Hâlet Çelebi

kediler ağlamaz
çöp tenekelerinde ölür
sıksa kediler
damlardan çok mezbelelerde görünür
küçük kedim
molozlu sokakların ağır uykusundan gerin
bilirim ki sen
bu çöplükten değilsin
benim gibi garipsin
ikimizin de unuttuğumuz
kuşları bol
ağaçları bol bahçelerdensin
koca duvarlı sokaklarda
sıklımışsın
ve canından
bıkmışsın"

(Çelebi 2004: 59)

"Kedi" şiiri bir "kaçış"la başlar. Küçük bir çocuk bilemediğimiz bir sebeple tavan arasına kaçmış ve orada göğü düşünmektedir; "akşamın acısı içine çökünce / uyur". Bu ilk kısımdan çocuğun bir iç sıkıntısı yaşadığı anlaşılmaktadır. Uyku da bir kaçıştır. Psikolojik olarak çeşitli sıkıntıları olan kişiler bu sıkıntılardan kaç-

mak için uykuya yönelir. Bu noktada ilk kısımda hem “tavan arasına” hem de “uyku”ya yönelik bir kaçışın olduğu görülmektedir. Bu iç sıkıntısı ve “kaçış”ın psikolojik kaynağı şiirin ilerleyen kısımlarında net olarak anlaşılacaktır.

Şiirin ikinci bendinde şair kendi kimliğiyle ortaya çıkmaktadır. “*Benim en güzel çocukluğumu / ahmak bir ayak ezdi*” mısraları ilk bentteki çocuğun şairin kendisi olduğunu ortaya koymaktadır. Şair belki bir sıkıntı anında küçük bir çağrışımla çocukluğunu hatırlamış ve onun için kötü bir anı olan bir olay, kedisinin ezilmesi gözünün önüne gelmiştir. Kediye ezen ahmak ayak, şairin en güzel, en mutlu yılları olan çocukluğunu da ezmiştir. Bu durum Çelebi'nin çocukluğunda veya daha ileriki yaşlarında yaşadığı olumsuzlukları kedinin ezilmesiyle bağdaştırdığını, hayattaki olumsuzlukların şaire kedinin ezilmesini çağrıştırdığını ortaya koymaktadır.

Şiirdeki iç sıkıntısının ve huzursuzluğun sebebi kendini şiirin son mısralarında ifşa etmektedir: “*Koca duvarlı sokaklarda sıkılmışsın / ve canından bıkmışsın*”. Şair hayatın keşmekeşinden, zorluklarından, olumsuzluklarından oldukça rahatsızdır. Tüm bu olumsuzluklar şiirde “koca duvarlı sokaklar”, “kedinin çöp tenekesinde ölmesi”, “sıska kedilerin mezbelelerde görünmesi” ve son bentte “dünyanın

çöplüğe benzetilmesi” ile ifade edilmiştir.

Dış dünyanın olumsuzluklarından bıkan insanda “kaçış” arzusu uyanır. Edebiyatımızda özellikle Serveti Fünunculara bu durum açık olarak görülmektedir. Bu “kaçış” arzusu kimilerini farklı diyarlara (mesela Baudelaire'in “Seyahate Davet” şiiri), kimilerini ölüm isteğine (mesela Necip Fazıl Kısakürek'in “Kaldırımları”nın sonunda “*Ölse kaldırımların karasevdâli eşi*” mısrası), kimilerini kadına ve cinselliğe (mesela Turgut Uyar'ın “Göğe Bakma Durağı” şiiri) ve kimilerini de “anne karnına dönme” arzusuna sürükler. “(...) *Çocuk dünyaya geldikten sonra, dış âlemin kendisini rahatsız eden çeşitli hadiseleri ile karşılaşır. Bazı çocuklarda ve insanlarda doğumdan önceki sakin, mesut hayat veya ona benzer hâl ve durumları özleyiş duygusu çok kuvvetlidir. (...)*” (Kaplan 2002: 148).

Otto Rank çocuğun doğumla beraber anne karnındaki rahat ve huzurlu ortamdaki rahat ve huzurlu ortamdaki kopmasını “doğum travması” kavramı ile ifade eder:

“(...) Rank, dölyatağında geçen rahat bir dönemden sonra, birden çaba ve girişim gerektiren doğum sonrası koşullara geçişin çocukta yarattığı dehşetin, sonraki yaşamda en sağlıklı insanlarda bile sürekli olarak var olan birincil anksiyetenin kökeni olduğu görüşünü savunmuştur. Bu sarsıcı olayı unutmama isteği

evrensel niteliktedir ve bu nedenle tüm insanlar dünyaya gelişlerinin ürktücü izlerini bilinçdışı alanına iterler. Rank bunu birincil baskı mekanizması olarak tanımlamıştır. Baskıya alınan birincil anksiyete, sonraki yaşamda dölyatağına dönme isteği ile bu dönüşün yine aynı acıyla sona ereceği korkusunun yarattığı çatışma sonucu çeşitli olaylarda yeniden yaşanır ve davranışlara etkisini sürdürür.” (Geçtan 2006: 204-205)

“Doğum travması” Ömer Hayyam’ın bir rubaisinde çok belirgin bir şekilde görülmektedir. Hayyam’ın mutluluğun hiç doğmamak olduğunu söylediği bu rubaisini açıklayıcı olacağını düşündüğümüz için buraya alıyoruz: “İnsanın eline geçen, şu iki kapılı yerde / Gönül derdi ve can vermekten öte değil. / Bir nefeslik olsun yaşamayan- dır mutlu / Anasından hiç doğmayan ki- şidir âsûde.” (Sadık Hidâyet 2003: 64)

“Kedi” şiirinde de doğum ile birlikte gelen “doğum travması”nın huzursuzlukları ve uzaklaşılabilir rahat ve huzurlu anne karnına dönüş arzusu söz konusu. Şairin doğum öncesinin rahatını özlediğini üçüncü bentte geçen “ve hareli denizlerde gezdiği günü düşünür” mısrasından anlamaktayız. Buradaki “hareli denizler” ana rahminde kişinin cenin hâlindeyken yüz- düğü sıvıyı temsil etmektedir. Bu yorumu yaparken Metin Kayahan Özgül’ün Tanpınar’ın “Ne İçindeyim Zamanın” şiirini tahlilinden yararlan-

dık. Metin Kayahan Özgül, Tanpınar’ın bu şiirinde geçen “Mavi, mas- mavi bir ışık / Ortasında yüzmekteyim” (Tanpınar 2007: 19) mısralarını cenin- nin ana rahmindeki sıvıda yüzmesi şeklinde yorumlamıştır (Özgül 1998). Ana rahmindeki sıvı sıcaktır ve bu yüzden Çelebi imgesini kurarken “hareli denizler” şeklinde ifade etmiştir. Şair dünyadan bıkmış ve “ha- reli denizlerde gezdiği”, hiçbir sıkıntı çekmediği cenin hâlini özlemektedir.

“Kedi” şiirinde anne karnına dönüş arzusu şiirin son bendindeki “ikimizin de unuttuğumuz / kuşları bol / ağaçları bol bahçelerdensin” mısraları da ortaya koymaktadır. Ana rahmindeki huzurlu ve rahat hayat Çelebi tarafın- dan kuşları, ağaçları bol bir dünya şeklinde imgeleştirilmiştir. Çocuğun anne karnındayken bilinci tam olarak açık olmadığı için şair bu günleri net olarak hatırlayamamaktadır; onun için de “unuttuğumuz” demektir. Bu kullanım aynı zamanda o rahat yaşantının çok eskilerde kaldığını da ima etmektedir. Bu bentteki “benim gibi garipsin” mısrasındaki “garip” ke- limesini de çift manalı olarak ele ala- rak anne karnına dönüş arzusu ile ilişkilendirebiliriz. Gurbet ve garabet kelimelerinin ismi faili olan bu kelime hem “kimsesiz, zavallı” hem de “gur- bette olan kişi” manalarındadır (De- vellioğlu 2004: 278). Şiirde bu kelimenin ilk manası şairin ve kedi-

nin kimsesiz, yalnız olduklarını ifade ederken kelimenin ikinci manası olan “gurbette olan kişi”yi göz önüne alırsak şairin anne karnından ayrılınca bir nevi gurbete düşmüş olduğu manası çıkar. Bu da Otto Rank’ın “doğum travması” kavramını karşılar. Ayrıca şair bu bentte dünyayı olumsuzluklarından dolayı bir çöplüğe benzetmektedir. Şairin arzusu gurbette olduğu dünya çöplüğünden, doğum ile ayrıldığı huzurlu anne karnına kaçmaktır.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Çelebi’nin “Mağara” şiiri üzerine yaptığı incelemede Çelebi’nin başka şiirlerinde de “anne karnına dönüş” arzusunun olduğunu ortaya koymuştur (Kaplan 2002: 169-171). Psikolog Jung’a göre “mağara” anne karnını karşılamaktadır (Kaplan 2002: 168). Bu bakımdan Çelebi’nin “Mağara” (Çelebi 2004: 11) şiirinde de çok kapalı ve belki de çok uzak bir çağrışım olsa bile “anne karnına dönüş” arzusu vardır.

Çelebi’nin bu arzuyu yoğun olarak hissetmesi onun dış âleme intibak edemediğini de göstermektedir. Çelebi gerek tavırlarıyla, gerek giyinişiyle, gerek şiirleriyle diğer insanlardan farklı olmuş ve bu yüzden yadırganmış, kendisiyle alay edilmiştir (Kırımlı 2000: 33-34). Bu farklılıklar hayata, dış dünyaya, insanlara intibak edemeyişin birer iz düşümüdür. Çelebi belki de etrafın-

dan gelen yadırgamaları, alayları pek umursamıyor gibi görünmüştür, ama “Kedi” şiirinde gördüğümüz gibi dünyadan memnun değildir, dünyayı bir çöplüğe benzetmektedir.

Çelebi “Kedi” şiirinin her bir bendinde özneleri dönüşümlü olarak kullanmıştır. Birinci bentte özne “çocuk”, ikinci bentte “kedi” ve şairin kendisi, üçüncü bentte “çocuk”, son bentte yine “kedi” ve şairin kendisi. “Çocuk”un da şairin kendisi olduğunu belirtmiştik. Aslında “kedi” de şairin kendi ruhsal sıkıntılarını yansıttığı bir araçtır şiirde. Şair kediyi kendisini özdeşleştirmiştir. “*benim gibi garipsin*” mısrası bunu ifade eder. Bir kedinin bilinçli olarak dünyadan bıkmaması mümkün değildir. Dünyadan sıkılan şair, duygularını kediye de yükleyerek, onun da bezmiş olduğunu söyleyerek “dünyanın sıkıcılığı/bezdiriciliği” düşüncesini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Yani dünya yaşamı o kadar zordur ki kedi bile bezmiştir!

Anne karnına dönme gibi istekler bilinç dışına aittir ve bunlar ayan beyan görülmezler. Bu tür arzular örtüktür ve sanat eserlerine simgesel olarak yansır. Fakat son yüzyıllarda özellikle Freud ve Jung’ın çalışmaları ile insanlığın “bilinçdışı”na ait bilgileri çoğalınca bazı sanatçılar bu tür arzuları eserlerinde bilinçli olarak da kullanmaya başlamışlardır. Bunların bazıları hemen kendini belli et-

mektedir. Psikolojik isteklerin gayrişuuri örtük ifadeleri bu tür eserlerde açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu durumda sanatçı bu istekleri doğal hâlinde gayrişuuri bir çağrışım olarak değil, bilinçli bir şekilde düşüncelelerini, duygularını desteklemek için kullanmaktadır. Bazen de ruhen sağlıklı yazarlar edindikleri psikoloji bilgilerinden yararlanarak eserlerinde ruhen hasta kahramanlar oluşturmuşlardır. Mesela anormallikler psikolojisi üzerinde çalışan Arthur Schnitzler psikolojik olarak sağlıklı olmasına rağmen hikâyelerinde hasta figürler kullanmıştır (Özbek 2007: 9). Bilinçdışına ait isteklerin bilinçli olarak kullanılmasına örnek olarak Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın ortaya koyduğu gibi Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Hey Gidi Güneşli Uykular" şiirini gösterebiliriz. Bu şiirde Freud'un Ödip Kompleksi'yle ifade ettiği anneye karşı duyulan cinsî arzu örtük olarak değil, açıkça ortaya konulmuştur (Kaplan 2002: 104). Kaplan bu şiir hakkında şunları söylemektedir: "*Bu şiirde Cahit Sıtkı'nın duygularını gizlemeden ortaya koyması Freud nazariyesinden aldığı cesaretle izah olunabilir. Zira 'libido' kendisini bu kadar çıplak ola-*

rak ifade etmez, semboller ve maskeler arkasına gizlenir." (Kaplan 2002: 105)

Bunun tam tersi bir örneği karşılaştırma imkânı sunması için vermek istiyoruz. Nazım Hikmet'in "Hasret" şiirinde (Nazım Hikmet 2004: 107) "anne karnına dönüş" arzusu gayrişuuri olarak yer almaktadır. Bu şiirdeki "denizde ölme isteği" örtük bir ifade olarak bu arzunun ifade edilışıdır ve bilinç dışına aittir. Nazım Hikmet, şiirinde bu arzuya bilinçli olarak yer vermemiş, bu psikolojik istek, şairin ruh hâlinde şiire gayrişuuri olarak geçmiştir (Şen 2007: 55-56).

Çelebi'nin "Kedi" şiirinde ise "anne karnına dönme" arzusu şair tarafından bilinçli olarak kullanılmıştır. "Mağara" şiirinde gayrişuuri olan bir istek bu şiirde bilinçli olarak yer almıştır. Çelebi'nin ana rahmindeki sıvıyı "hareli deniz" şeklinde imgeleştirmesi uyanık bir bilincin ifadesidir. Zaten "*ve hareli denizlerde gezdiği günü düşünür*" mısrasındaki "düşünür" kelimesi bile Çelebi'nin bilincinin imgesini kurarken ne kadar uyanık olduğunu göstermesi için yeterlidir. Dünyadan bezen şair, anne karnına kaçışı bilinçli olarak arzulamaktadır.¹ Çelebi'nin psikoloji bilgisi-

¹ Bu konu hakkında 19 Haziran 2008 günü şair ve psikiyatr Prof. Dr. Yusuf Alper ile yaptığımız özel görüşmede kendisi bizim bu görüşümüze katılmadığını ve "anne karnına dönme" gibi arzuların bilinçli olarak ifade edilemeyeceğini düşündüğünü belirtti. Biz burada çeşitli verilerle ulaştığımız kendi düşüncemizi ve Prof. Dr. Yusuf Alper'in düşüncesini sosyal bilimlerde, özellikle psikoloji ve edebiyatta, yüzde yüz kesinlik olmayacağı kanısıyla birlikte vermeyi daha uygun bulduk. Prof. Dr. Yusuf Alper'e ilgisi ve yorumu için teşekkür ediyoruz.

nin seviyesini bilmiyoruz, ama bu şiir onun Freudien ve Jungien psikolojinin bazı kavramlarına az da olsa aşına olduğunu ortaya koymaktadır.

Kısaca Âsaf Hâlet Çelebi dış dünyaya intibaksızlığın getirdiği bir

sonuç olarak bir bezginlik ve sıkıntı içindedir. Bilinçli şekilde kaçmak, sınıksız günlerin geçtiği anne karnına sığınmak istemektedir. Bu isteğini ifade ederken de “kedi” ve “çocuk”u yansıtıcı bir araç olarak kullanmıştır.

Kaynakça:

- Çelebi, Âsaf Hâlet (2004), *Bütün Şiirleri*, hzl: Selahattin Özpalabıyıklar, İstanbul: YKY.
- Devellioğlu, Ferit (2004), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Geçtan, Engin (2006), *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Metis yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2002), *Şiir Tahlilleri-2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İstanbul: Dergâh yayınları.
- Kırımlı, Bilal (2000), *Âsaf Hâlet Çelebi*, İstanbul: Şûle yayınları.
- Nâzım Hikmet (2004), *Şiirler-1 835 Satır*, İstanbul: YKY.
- 152 Özbek, Yılmaz (2007), *Edebiyat ve Psikanaliz*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özgül, M. Kayahan (1998), “Neredesin Tanpınar?”, *Ludingirra*, 6.
- Sâdık Hidâyet (2003), *Hayyam’ın Terâneleri*, çeviren: Mehmet Kanar, İstanbul: YKY.
- Şen, Can (2007), “Nâzım Hikmet’in Hasret Şiirine Psikanalitik Bir Bakış”, *Edebiyat Otağı*, 26: 55-56.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2007), *Bütün Şiirleri*, hazırlayan: İnci Enginün, İstanbul: Dergâh yayınları.